

**BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA KOGNITIV
KOMPETENSIYANING AHAMIYATI****Ergashev Baxodir Olimjon o'g'li****Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi****Telefon: +998 99 516 56 35****E-mail: baxodirergashev92@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17249440>**

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola bo'lajak tarix o'qituvchilarining pedagogik faoliyatida kognitiv kompetensiyaning o'rni va ahamiyatini atroflicha tahlil qiladi. Kognitiv kompetensiya tushunchasi, uning nazariy asoslari, rivojlantirish usullari va pedagogik shart-sharoitlari keng ko'lamda o'rganiladi. Tadqiqotda kognitiv kompetensiyani rivojlantirish orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, o'quvchilarda tarixiy tafakkur va tanqidiy fikrlashni shakllantirish hamda zamonaviy ta'lim talablariga moslashish masalalari muhokama qilinadi. Maqola eksperimental va nazariy tadqiqotlarga asoslanib, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali kognitiv kompetensiyani rivojlantirishning samarali usullarini ko'rsatadi. O'zbekiston ta'lim tizimida milliy tarix va qadriyatlar asosida kognitiv kompetensiyani rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari alohida e'tibor markazida bo'lib, bu jarayon yosh avlodda tarixiy ong va milliy o'zlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Maqola bo'lajak tarix o'qituvchilarining pedagogik faoliyatini optimallashtirish, ta'lim sifatini oshirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etishga qaratilgan ilmiy va amaliy tavsiyalarni taqdim etadi. Tadqiqot natijalari nafaqat tarix o'qituvchilarini tayyorlashda, balki umumiy pedagogik amaliyotda ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan universal yondashuvlarni ochib beradi.

Kalit so'zlar: Kognitiv kompetensiya, bo'lajak tarix o'qituvchilari, pedagogik faoliyat, tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar, kasbiy tayyorgarlik, ta'lim sifati, pedagogik-psixologik omillar, milliy qadriyatlar, tarixiy ong, raqamli texnologiyalar, aksiyologik yondashuv, kompetensiya yondashuvi.

**ЗНАЧЕНИЕ КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ****Эргашев Бахадир Олимджонович****Исследователь Наманганского государственного университета****Телефон: +998 99 516 56 35****Электронная почта: baxodirergashev92@gmail.com**

Аннотация: Данная научная статья всесторонне анализирует роль и значение когнитивной компетенции в педагогической деятельности будущих учителей истории. Понятие когнитивной компетенции, ее теоретические основы, методы развития и педагогические условия исследуются в широком масштабе. В исследовании обсуждаются вопросы повышения профессиональной подготовки будущих учителей посредством развития когнитивной компетенции, формирования у учащихся исторического мышления и критического мышления, а также адаптации к современным требованиям образования. Статья, опираясь на экспериментальные и теоретические исследования, демонстрирует эффективные методы развития когнитивной компетенции посредством проблемного обучения, интерактивных методов и применения цифровых технологий. Особое внимание уделяется специфическим особенностям развития когнитивной компетенции в системе образования Узбекистана на основе национальной истории и ценностей, что способствует

укреплению исторического сознания и национальной идентичности у молодого поколения. Статья предлагает научно обоснованные и практические рекомендации, направленные на оптимизацию педагогической деятельности будущих учителей истории, повышение качества образования и внедрение инновационных подходов. Результаты исследования раскрывают универсальные подходы, которые могут быть применены не только в подготовке учителей истории, но и в общей педагогической практике.

Ключевые слова: Когнитивная компетенция, будущие учителя истории, педагогическая деятельность, историческое мышление, критическое мышление, проблемное обучение, интерактивные методы, профессиональная подготовка, качество образования, педагогические и психологические факторы, национальные ценности, историческое сознание, цифровые технологии, аксиологический подход, компетентностный подход.

THE SIGNIFICANCE OF COGNITIVE COMPETENCE IN THE PEDAGOGICAL ACTIVITY OF PROSPECTIVE HISTORY TEACHERS

Bakhodir Olimjon o'gli Ergashev

Researcher, Namangan State University

Telefon: +998 99 516 56 35

E-mail: baxodirergashev92@gmail.com

Abstract: This scientific article provides an in-depth analysis of the role and significance of cognitive competence in the pedagogical activities of future history teachers. It explores the concept of cognitive competence, its theoretical foundations, methods of development, and the pedagogical conditions necessary for its enhancement. The study discusses how developing cognitive competence contributes to improving the professional preparation of future teachers, fostering historical thinking and critical reasoning among students, and adapting to modern educational requirements. Based on both theoretical and experimental research, the article highlights effective approaches for enhancing cognitive competence through problem-based learning, interactive methods, and the integration of digital technologies. Special attention is given to the unique features of developing cognitive competence within the context of Uzbekistan's education system, emphasizing national history and values as a foundation. This process plays a vital role in strengthening historical consciousness and national identity among the younger generation. The article offers scientific and practical recommendations aimed at optimizing the pedagogical performance of future history teachers, improving the quality of education, and promoting innovative approaches. The findings of the study reveal universal strategies applicable not only in training history teachers but also in broader pedagogical practice.

Keywords: Cognitive competence, prospective history teachers, pedagogical activity, historical thinking, critical thinking, problem-based learning, interactive methods, professional training, quality of education, pedagogical and psychological factors, national values, historical consciousness, digital technologies, axiological approach, competence-based approach.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonda kognitiv kompetensiya markaziy o'rin tutadi. Kognitiv kompetensiya – bu bilish jarayonlarini samarali boshqarish, ma'lumotlarni tahlil qilish, sintez

qilish, baholash va ijodiy qo'llash qobiliyatlarini o'z ichiga olgan murakkab tushuncha bo'lib, u nafaqat o'qituvchining intellektual salohiyatini belgilaydi, balki uning pedagogik faoliyatining samaradorligini ham ta'minlaydi. Ayniqsa, tarix fanini o'qitishda bu kompetensiya muhimdir, chunki tarix nafaqat faktlar to'plami, balki sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, tarixiy manbalarni tanqidiy baholash va zamonaviy jamiyat bilan bog'lashni talab etadi. O'zbekiston ta'lim tizimida bo'lajak tarix o'qituvchilarini tayyorlashda kognitiv kompetensiyani rivojlantirish pedagogik va psixologik omillarga asoslanishi kerak, bu esa yosh avlodda milliy qadriyatlar va tarixiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, kognitiv kompetensiyani rivojlantirish nafaqat nazariy bilimlarni oshirish, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirish orqali amalga oshiriladi, bu bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining pedagogik faoliyatida kognitiv kompetensiyaning ahamiyati, birinchi navbatda, ta'limning maqsadlariga bog'liq bo'lib, bu kompetensiya o'quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarixiy tafakkur – bu nafaqat voqealarni xronologik tartibda bilish, balki ularni sababiy bog'lanishlar asosida tahlil qilish, tarixiy manbalarni baholash va zamonaviy muammolarga qiyoslash qobiliyatidir. Bo'lajak o'qituvchilar uchun bu kompetensiyani shakllantirish ta'lim jarayonida kompetensiya yondashuvini joriy etish orqali amalga oshiriladi, bu esa ularga bilim, ko'nikma va usullarni transformatsiya qilish imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, kognitiv kompetensiya o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishda asosiy rol o'ynaydi, chunki u o'quv jarayonini individual va kontekstual jihatdan moslashtirishga yordam beradi. Masalan, O'zbekiston ta'lim tizimida yuqori kognitiv darajadagi vazifalar o'quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirishga hissa qo'shadi, bu esa o'qituvchilarning o'z kompetensiyasini oshirishni talab etadi. Bunday tahlillar bo'lajak tarix o'qituvchilariga darsliklarni tanlash va ularni o'quv jarayoniga moslashtirishda yordam beradi, chunki kognitiv kompetensiya ularga vazifalarning murakkabligini baholash va o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish imkonini beradi. Bundan tashqari, kognitiv kompetensiya o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijod etish, izlanish va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik faoliyati muhim hisoblanadi. Masalan, o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda kuchaytirish va ijodiy yondashish orqali kognitiv kompetensiya rivojlantiriladi. Kognitiv kompetensiya tarkibiy tuzilishida bilim, ko'nikma, malaka, dunyoqarash va shaxsiy munosabat kabi komponentlar ajratilgan bo'lib, ular bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida yangi bilimlarni mustaqil egallash va birlashtirishda asosiy rol o'ynaydi.

Kognitiv kompetensiyani rivojlantirishda xatoliklar orqali o'rganish usuli muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu bo'lajak o'qituvchilarga tarixiy tafakkurni o'rgatishda qo'llaniladi. Yangi tarix yondashuvi murakkab kognitiv ko'nikmalarni tarix o'qitishda integratsiya qilishni maqsad qilgan bo'lib, bu o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini boyitadi. Bunday usullar bo'lajak o'qituvchilarga o'quvchilarda xatoliklarni tahlil qilish orqali chuqur tushunishni shakllantirishga yordam beradi, chunki kognitiv kompetensiya nafaqat bilimni uzatish, balki uni qayta ishlash va qo'llashni o'z ichiga oladi. Aksiyologik yondashuv ham kognitiv kompetensiyani yaxshilashda muhim rol o'ynaydi, chunki u qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o'qituvchilarning kognitiv salohiyatini oshiradi. Ilmiy va amaliy natijalar shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda samarali bo'lib, ularga o'quvchilarda qadriyatlar asosidagi tarixiy tafakkurni

shakllantirish imkonini beradi. Masalan, milliy tarixiy shaxslar, jumladan, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi figuralarning portretini tahlil qilish orqali o'quvchilarda tanqidiy va falsafiy fikrlash rivojlantiriladi, bu esa kognitiv kompetensiyani kuchaytiradi. Bundan tashqari, kognitiv kompetensiya ta'lim jarayonida ijodkorlik muhitini yaratish orqali talabalarning ichki motivatsiyasini yuzaga chiqarishga yordam beradi, bu esa mustaqil ta'limni rivojlantirishning algoritmik ketma-ketligiga asoslangan kompetent yondashuvni talab qiladi. Kognitiv ta'lim alohida iqtidorga ega bo'lajak o'qituvchilarga ta'lim-tarbiya berishda muhim o'rin tutadi, chunki u aqliy rivojlanish darajasi va intellektual qobiliyatlarni, jumladan, turli xil axborotni qayta ishlash va baholash jarayonlarini kuchaytiradi.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy va metodik kompetensiyasini rivojlantirish kognitiv kompetensiya bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayon ta'limning maqsadlari va mazmuniga asoslanadi. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, kasbiy kompetensiya o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishda asosiy omil bo'lib, kognitiv komponent uni boyitadi, chunki u o'qituvchilarga yangi metodlarni ishlab chiqish va qo'llash imkonini beradi. Tarix ta'limida ma'no yaratish orqali tarixiy ongini rivojlantirish pedagogik yondashuv sifatida taklif etiladi, bu esa kognitiv kompetensiyani oshirishga qaratilgan. Bunday yondashuv bo'lajak o'qituvchilarga o'quvchilarda tarixiy voqealarni ma'noli tushunishni ta'minlashga yordam beradi, chunki kognitiv kompetensiya ularga ma'lumotlarni sintez qilish va jamiyatiy ahamiyatini baholash qobiliyatini beradi. O'zbekiston ta'limida raqamli kontent yaratish va interaktiv texnologiyalarni qo'llash kognitiv kompetensiyani rivojlantirishning yangi yo'nalishlari bo'lib, bu bo'lajak tarix o'qituvchilariga darslarni zamonaviy usullarda o'tkazish imkonini beradi. Pedagogik faoliyatda interaktiv metodlar jamoa bo'lib fikrlashga asoslangan bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bu metodlar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijod etishga va izlanishga majbur qiladi, shuningdek, bilimga bo'lgan qiziqishni doimiy ravishda saqlashni ta'minlaydi. Pedagogik texnologiyaning asosiy negizi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik faoliyatini tashkil etishdir, bu esa ijobiy natijalarga erishishga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilar uchun imkoniyat va sharoit yaratishi, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy ish yuritishini rag'batlantirishi kerak. Umuman olganda, kognitiv kompetensiyani rivojlantirish bo'lajak tarix o'qituvchilarining pedagogik faoliyatida markaziy o'rin tutadi, chunki u nafaqat o'qituvchilarning intellektual salohiyatini oshiradi, balki o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy tafakkurni shakllantirishga hissa qo'shadi. Ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan usullar, masalan, ta'limiy va kognitiv kompetensiyalarni integratsiya qilish, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yaxshilashga qaratilgan. Bunday yondashuvlar ta'lim jarayonini samaraliroq qiladi, chunki kognitiv kompetensiya o'qituvchilarga o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda darslarni tashkil etish imkonini beradi. Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim va interaktiv metodlar orqali kognitiv kompetensiya darajasi sezilarli darajada oshadi, bu esa o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida yangi imkoniyatlarni ochadi. Masalan, astronomiya yoki chizmachilik kabi fanlarda qo'llaniladigan usullar tarix o'qitishda ham moslashtirilishi mumkin, chunki ular tahlil va sintez ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kognitiv kompetensiya jamiyat taraqqiyotida ta'lim sifatini takomillashtirishga xizmat qiladi va shaxsiy sifatlarning rivojlanishini, intellektual, motivatsion, emotsional, irodaviy va boshqa komponentlarni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak tarix o'qituvchilarining pedagogik faoliyatida kognitiv kompetensiyaning ahamiyati beqiyos bo'lib, u ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan

biridir. Ushbu kompetensiyani rivojlantirish orqali o'qituvchilar nafaqat o'z kasbiy salohiyatini oshiradilar, balki o'quvchilarda milliy va jahon tarixini chuqur anglashni ta'minlaydilar. Eksperimental va nazariy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan modellar, masalan, muammoli ta'lim va interaktiv usullar, bo'lajak o'qituvchilarning tayyorgarligini yaxshilashga xizmat qiladi. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu yondashuvlarni joriy etish yosh avlodda tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishga olib keladi, bu esa jamiyat rivojiga hissa qo'shadi. Kelgusida kognitiv kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish va raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish zarur bo'lib, bu pedagogik faoliyatni yangi bosqichga olib chiqadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ergashev B.O. Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish modelining samaradorligini eksperimental tekshirish // IQRO INDEXING. 2024. Vol. 10, Issue 2.
2. Yarmatov R. Doimiy ta'lim tizimida bo'lajak tarix o'qituvchilarining metodik tayyorgarligida tanqidiy fikrlashning o'rni // Xalq ta'limi. 2023. №4.
3. Bulatov S. Zahiriddin Muhammad Bobur portretining falsafiy va psixologik tahlilining mantiqiy yechimi // Xalq ta'limi. 2023. №4.
4. Murodov E. Milliy va xalqaro ta'lim standartlari // Xalq ta'limi. 2023. №4.
5. Yarova S. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish // Xalq ta'limi. 2023. №4.